

הרב יהודה לוי

ר' אריה איננו, אך מעשיו ממשיכים הרהורים להסתלקותו של הרב אריה כרמל זצ"ל

במשך למעלה משלושים שנה זכיתי ללמוד תלמוד ירושלמי, סדר זרעים, בסדר יומי עם ר' אריה. הוא היה מפורסם כתלמידו המובהק של הרא"א דסלר זצ"ל והיה העורך של כתביו המפורסמים 'מכתב מאלהו' (שלושה כרכים ערך בשותפות עם תלמידים אחרים, ושנים לבדו). כבר קודם שמעתי על פעילותו הנפלאה בקירוב רחוקים באנגליה (במיוחד אנשי אקדמיה), וכי בהגיעו ארצה הוא עזר רבות להרב ברוך הורוביץ שליט"א בהקמת ישיבת 'דבר ירושלים'. שמעתי גם על השיעורים במחשבת ישראל שמסר שם, שהיו לשם-דבר. בלימודינו המשותף נודעה לי גם למדנותו בגמרא.

כידוע לימוד הירושלמי אינו קל, בעיקר בגלל שהמהדורות הנפוצות בנויות על כתב יד משובש, והמפרשים מנסים לפרש את הגמרא כפי שהיא מופיעה בדפוסים. לכן בחרנו ללמוד במהדורת הירושלמי עם פירוש רבי שלמה סיריליאנו המבוססת על כתב יד שלו, כי הוא היחיד מבין הראשונים שמצאו ממנו פירוש בכת"י על כמה מסכתות בירושלמי (הוא מובא ע"י בעל כסף משנה בהל' מתנות עניים ג, יז). עם זאת הצטרפנו לעמול זמן רב, כמעט בכל סוגיא, עד שיצא לנו פירוש 'חלק' שגם הולם את לשון הגמרא. זכורני סוגיא אחת שעסקנו בה יותר משבועיים, שעה וחצי כל יום, עד שזכינו להגיע בה לפירוש ברור. בשלב מסויים אמרנו לעצמנו שחבל שנשמור לעצמנו את תוצאות כל העמל הזה, והחלטנו להעביר את הפירוש שעלה בידינו אל הכתב; כך נוצר הפירוש "קב ונקי" על הירושלמי. אחרי שבע שנות מאמץ יצאה לאור בשנת תשל"ט מסכת שביעית, וזה גרם להקמת הרבה שיעורי 'בעלי בתים' בירושלמי, דבר שלא היה ידוע לפני כן (זה היה לפני שהרבי מגור זצ"ל הכריז על תוכנית הדף היומי בירושלמי). כתיבת הפירוש למסכת השניה, תרומות, ארכה עשר שנים. בדרך כלל הצלחתי לנסח את הפירוש בקיצור נמרץ ובצורה ברורה – לדעתי; אך ר' אריה עמד על כך שיש לפרט יותר, וכך אמר לי: "לך ולי, שלמדנו את הדברים בעצמנו, זה ברור; אך למי שבא מבחוץ זה לא כל כך ברור!" זה היה כוחו המיוחד לראות דברים מנקודת מבטו של הזולת, ובכך הוא תרם תרומה נוספת להצלחת פירושנו. ענוותנותו הייתה להפליא. שיעוריו תמיד משכו ציבור רחב, וחשבתני שנולד עם

כשרון להרצות; אך הוא הסביר לי שלא היה לו כלל כשרון כזה, אלא שהוא רצה להשפיע על שומעיו, ולכן הלך והאזין למרצים מוצלחים במיוחד כדי ללמוד מהם את הטכניקות המובילות להצלחה.

כאשר דנו לפעמים על עניינים תורניים כלליים יותר, תמיד הייתה בפיו תרומה מיוחדת. פעם ניסיתי לקבל הסכמה ממשגיח מפורסם על ספר בו יישבתי הרבה סתירות-מדומות בין דברי תורה לדברי המדע החדש, אך קבלתי מכתב ממזכירו שאין צורך ביישובים כאלה, כי רק התורה היא מציאות ממש, והעולם הזה הוא רק מציאות דמיונית. הערת ר' אריה, במקום, הייתה: "המזכיר הזה חולק על כל הראשונים האומרים שהקב"ה ברא את העולם יש מאין, והוא סובר שבראו 'אין' מ'יש'" (מביט בתורה ובורא את העולם' לשיטתו...). כך הייתה חריפותו.

אחד הקשיים בלוח העברי הוא קביעת ארבע התקופות, דבר הנוגע לאמירת "טל ומטר" בחוץ לארץ, וכן לקביעת יום ברכת החמה. להלכה, התקופות האלה נקבעות לפי מה שנקרא "תקופת שמואל" (כנראה על פי דברי שמואל עירובין נו, א), והיינו שכל תקופה היא רבע שנה, כאשר אורך השנה הוא $365\frac{1}{4}$ ימים. אך בפועל יש בזה אידיוק משמעותי מול המציאות שאנו מכירים, גדול בהרבה מאידיוק בתקופת רב אדא שלפיה מחשבים את שנות העיבור שלנו. וזה תמוה, כי הרי דוקא שמואל היה ידוע כמומחה באסטרונומיה – "נהירין לי שבילי דשמיא כשבילי נהרדעא" (ברכות נח, א), ודוקא הוא יטעה? ותירץ הרב יונה מרצבך זצ"ל ('עלה יונה' עמ' קמב ד"ה תקופת) שהלכה המסורה לציבור צריכים לפשט אותה, כי אם היא תהיה מסובכת הציבור לא יצליח לקיימה, ולכן פוסקים להלכה דבר פשוט יותר אף על פי שאינו מדויק כל כך, בעוד שבעניינים המסורים לבית דין חייבים לדייק.

והנה ר' אריה משתמש באותה סברה לפתור תעלומה אחרת. זה לשון הרמב"ם (הל' שחיטה י, יב-יג) אחר שמנה את הטריפות שהן הלכה למשה מסיני:

ואין להוסיף על טריפות אלו כלל, שכל שאירע לבהמה או לחיה או לעוף חוץ מאלו שמנו חכמי דורות הראשונים והסכימו עליהן בבתי דיני ישראל אפשר שתחיה, ואפילו נודע לנו מדרך הרפואה שאין סופה לחיות. וכן אלו שמנו ואמרו שהן טריפה אף על פי שיראה בדרכי הרפואה שבידינו שמקצתן אינן ממיתין ואפשר שתחיה מהן אין לך אלא מה שמנו חכמים, שנאמר על פי התורה אשר יורוך.

הרי קבע הרמב"ם שרק מה שנכלל ברשימת הטריפות הוא טריפה, בלי קשר לעובדה אם הבהמה מסוגלת לחיות או לא, אף על פי שבגמרא הסיקו ש"טריפה אינה חיה" (חולין מב, א). מאידך, בטריפות האדם, הרמב"ם כותב בדיוק להיפך, וז"ל (הל' רוצח ב, ת):

ההורג את הטריפה, אע"פ שאוכל ושותה ומהלך בשוק, הרי זה פטור מדיני אדם. וכל אדם בחזקת שלם הוא, וההורגו נהרג, עד שיודע בודאי שזה טריפה, ויאמרו הרופאים שמכה זו אין לה תעלה באדם ובה ימות אם לא ימיתנו דבר אחר.

הרי שרק על רופאים מומחים סומכים. ולמה השוני הזה? אומר ר' אריה כי קביעת טריפות בבהמה מסורה לכל יחיד ויחיד, וכדי לאפשר זאת צריכים כללים פשוטים, והן הטריפות על פי הלכה למשה מסיני; כדי לפשט דברים קובעים אותם לפי אך שבדרך כלל בהמה טריפה כזו חיה או אינה חיה, ולא מתחשבים עם היוצאים מן הכלל. אבל טריפות באדם נוגע רק למעשה בית דין, ומהם ניתן לדרוש שימצאו את המומחים, ושילכו לפי המציאות ממש, ואין צורך לפשט את הדברים.

אך גם להסברו של ר"י מרצבך תרם ר' אריה חידוש יפה, בכך שהוא הוכיח את הטענה ששמואל אכן ידע את אורך התקופה בדיוק גדול מאוד. הגמרא מספרת שכאשר שמואל שלח לר' יוחנן חשבון תקופות, הוא שלח אותו לשישים שנה דוקא. והנה מתברר שבמשך שישים שנה אי-הדיוק מצטבר לזמן שהוא פחות מחצי יום; אם היה שולח למשל את חשבון התקופות לשישים וחמש שנה – ההפרש היה כבר מצטבר ליותר מחצי יום, כך שסביר להניח שניתן היה לגלות את הטעות. מכאן ששמואל הכיר היטב את אורך התקופה המדוייק, ובכל זאת בחר לקבוע שאורך התקופה ההלכתי שונה במעט.

וסוף דבר: עם כל התמסרותו לתורת רבו הרא"א דסלר, ר' אריה לא נטש את נאמנותו לשיטת 'תורה עם דרך ארץ'. זאת הדגים בחייו הוא: ללא כל ספק עיקר פעילותו היה תלמוד תורה, "ללמוד וללמד, לשמור ולעשות ולקיים", אך יחד עם זה לא הזניח כלל את העיסוק בפרנסה ובשאר החוכמות, כרקחות וטבחות דוקא. לקראת סוף ימיו הברוכים, כאשר למדנו אצלו בביתו, לא פעם צלצלו מלונדון כדי לברר איזושהי נקודה הקשורה לעסקיו, כאשר הוא מתייחס לעניין ברצינות הראויה. יעידו על נאמנות זו לא רק הספר Challenge, ספר יסודי ביותר על בעיות תורה ומדע העומדות על הפרק, שהוא ערך יחד עם פרופ' יחיאל דומב יבלח"א – אלא גם ספרו המקורי "יהדות לשנות אלפיים" המבוסס על כתבי הרש"ר הירש זצ"ל. כמדומני שללא כל גוזמה, ומכל ההיבטים, ניתן לתארו כדוגמה זוהרת ביותר של יהודי בן זמננו. חבל על דאבדין ולא משתכחין.